

3. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. *Методология научного исследования : учеб. пособ. – 2-е изд. испр. – К. : МАУП, 2004. – 116 с.*
4. *Основы методологии та організації методології наукових досліджень : навч. посібник для студентів, аспірантів, курсантів / за ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури. – 2010. – 352 с.*
5. Шестерюк А.С. *Экологическое право: вопросы теории и методологии анализа. – СПб. : Изд-во СПб ГУ. – 2000. – 220 с.*
6. Носік В.В. *Розвиток доктрин земельного, аграрного та екологічного права у національній правовій системі України // Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права : збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. – 2013. – Харків. – С. 25–26.*
7. Голиченков, А.К. *Экологическое право: в поисках современной методологии / А.К. Голиченков // Актуальные проблемы развития экологического права в XXI веке. :Отв. ред. М.М. Бринчук, О.Л. Дубовик. ;Труды Ин-та гос-ва и права РАН. – 2007. – № 5. – С. 19–36.*
8. Макарова Т.И. *Методология экологического права: к вопросу о разработке современных теоретико–правовых подходов [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://elib.bsu.by/bitstream.pdf>.*
9. Бринчук М.М. *Проблемы методологии экологического права / М.М. Бринчук ; Ин-т гос-ва и права РАН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.igpran.ru/public/publiconsite>.*
10. *Основы методологии та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.*
11. Сырых В.М. *Метод правовой науки. (Основные элементы, структура). – М. : Юрид. лит. – 1980. – 528 с.*
12. Малинова И.П. *Философия правотворчества. – Екатеринбург. – 1996. – 236 с.*
13. Дубовик О.Л. *Экологическое право : учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. –2007. – 688 с.*
14. Губар О.М. *Філософія: інтерактивний курс лекцій : навч. посібник. – К. : Центр учбової літератури. – 2007. – 186 с.*
15. Білуха М.Т. *Методологія наукових досліджень: Підручник. – К.: АБУ, 2002. – 289 с.*
16. *Основы методологии та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури. – 2010. – 352 с.*
17. Пащенко В.М. *Методологія та методи наукових досліджень: навчальний посібник для студентів. – К. : Видавництво «Аспект-Поліграф». – Ніжин. – 2010. – 311 с.*
18. Блауберг И.В., Садовский В.Н., Юдин Э.Г. *Системный подход в современной науке // Проблемы методологии системного исследования. – М. : Мысль. – 1970. – С. 7–48.*
19. Сырых В.М. *Метод правовой науки. (Основные элементы, структура). – М. : Юрид. лит. – 1980. – 528 с.*

УДК 340.342

В. Дудченко,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА ПРОФЕСОРА Р. ЦИППЕЛІУСА

Однією з найбільш актуальних проблем в сучасній національній юриспруденції є формування нового ставлення до правової теорії в Україні. Оновлена теорія має віддзеркалити більш складну систему класифікації й характеристики сучасного права, які будуть ґрунтуватися не лише на типах економічного й політичного устрою, але також і на філософських, етичних, ціннісних, релігійних та інших критеріях.

У зв'язку із цим важливо звернутися до накопиченого у світі багатоговікового досвіду філософського осмислення права й використовувати його найкращі надбання в національній теорії й практиці.

З огляду на сказане завдання цієї статті полягає в тому, щоб проаналізувати філософське вчення про право всесвітньвідомого фахівця з філософії права, професора Ерлангенського університету (Німеччина) Р. Циппеліуса. Важливо з'ясувати такі

складові філософії права цього правознавця, як антропологія права, епістемологія права, онтологія права, феноменологія права, герменевтика права [1].

У передмові до своєї праці професор Р. Циппеліус зазначає, що з методологічного боку його дослідження є поширенням теорії науки К. Поппера на царину права. У розумінні права він наслідував І. Канта, який вважав керовану розумом совість особи вирішальною інстанцією з питань справедливості й що саме це є основою, на якій треба будувати потенційні консенсуальні уявлення про справедливість [1, с. 5; 2, с. 9].

Німецький правник відзначає, що право являє собою досить складну, багатопланову структуру. Однак постійно виявляється схильність до спрощених уявлень про це явище. Так, одна з правових теорій, яка розглядає право лише як регулювання зовнішньої поведінки, не враховує того, що координація поведінки людей здійснюється через опосередковані («об'єктивні») норми поведінки, тобто з допомогою сенсових орієнтирів. З іншого боку, крайній нормативізм, який вбачає в праві лише структуру нормативних сенсових змістів, не бере до уваги те, що живе право є водночас «фактом». Деякі дослідники прагнуть вивести право з людської природи. Інші розглядають право як продукт економічних відносин. Ще інші вбачають у ньому вияв «духу народу» [1, с. 6].

Професор Р. Циппеліус наголошує на необхідності того, щоб складну структуру права охоплювати в різноманітності його понятійних моментів, не редукуючи до цих моментів.

Яким шляхом можливо цього досягти?

Щойно було зазначено, що німецький правник орієнтується на вчення І. Канта і К. Поппера як парадигматичні.

І. Кант відомий своїм класичним вченням про емпіричний та інтелегібельний характер людини. Людина як емпіричний характер перебуває в залежності не тільки від певних умов, місця й часу, але й від певних причин. Отже, емпіричний характер людини таким же чином зумовлений загальними зв'язками світу явищ, як і будь-який предмет нашого емпіричного знання. Людина як інтелегібельний характер вільна від умов часу й простору та причинних залежностей. Така незалежність від природного закону причинності й зумовленість до дії суто зсередини себе, зі свого духу називається інтелегібельною свободою. Людина є винятком з основного природного закону причинності. Вона здатна розпочати нову послідовність явищ, найглибшим джерелом яких є духовна субстанція людини [1, с. 177–189].

Для нас очевидно, що І. Кант обґрунтовує необхідність розрізнення нормативного й дескриптивного підходів у пізнанні речей, включно й правових.

Слідом за І. Кантом К. Поппер опрацьовує вчення про дуалізм фактів і норм. Сутність цього вчення така: необхідно розмежовувати дві різних складових буття людини (природного й соціального). Закон природи описує стійку, незмінну регулярність, що має місце в природі. Людині залишається не що інше, як пізнавати природні закони й завжди їх дотримуватися. Стан речей зовсім інший, коли ми звертаємося до норм. Норми створюються людиною, і описують вони не факти, а орієнтири для нашої поведінки. Факти оцінюються відповідно до норм. Про будь який факт, з яким ми маємо справу, можна запитати: відповідає він деяким нормам чи ні?

К. Поппер як прибічник вчення про дуалізм фактів і норм наголошує, що це вчення є однією з підстав ліберальної традиції. Він піддає критиці моністичну позицію позитивістів – філософію ототожнення фактів і норм – і вважає її небезпечною. Ця філософія є спробою подолати дуалізм фактів і створити деяку моністичну систему світу з одних лише фактів. Це призводить до ототожнення норм або з владарюючою нині або з майбутньою силою. Це неминуче призводить до етичного й юридичного позитивізму. Етико-юридичний позитивізм стверджує, що не існує іншого морального й юридичного стандарту, окрім нині існуючого.

Під фактами він розуміє існуючі нині етичні і юридичні норми. Усі інші ідеали вважаються фантазіями, що не мають відношення до дійсності. Практичний бік цієї теорії такий, що критика існуючого стану справ унеможливується, бо самий цей стан і зумовлює відповідні йому діючі стандарти [1, с. 84].

Слідом за І. Кантом і К. Поппером професор Р. Циппеліус також розрізняє нормативний і дескриптивний підходи й вважає, що ці вони мають основне значення для вчення про право й насамперед для визначення поняття права [1, с. 11–14].

У зв'язку із цим німецький правник тримається традиційного в логіці (ще від часу Арістотеля) поділу суджень на два класи: 1) аналітичні (або дескриптивні)¹; 2) синтетичні (або нормативні, прескриптивні)² судження. Судження другого класу є оцінками. Нормативний елемент у цих судженнях, який водночас є постулативним, – це мислимо кінцева мета речі. Кінцева мета надає судженням другого класу завершеності, робить їх синтетичними. Ось чому в кла-

сичній філософії право визначають не формально (логічно або позитивно), а науково, у строгому розумінні цього слова (типу «А є Б»), нормативно-теоретично (типу «А має мислитися як Б»). Звідси й традиційне для західних філософських вчень про право, як минулих, так і сучасних, існування нормативного й дескриптивного підходів до права. Вочевидь, за такого підходу право не прагне лише констатувати чи пояснити факти. Його сенс – дія, пов'язана з оціночними судженнями й реалізацією певної мети. Неможливо пізнати право, не осмисливши його мети. Мета – органічна складова право розуміння.

Очевидно, що нормативний і дескриптивний підходи до права актуалізують проблему структури юридичних суджень. Чи обмежується правопізнання формальною логікою? Чи можливо ототожнити юридичні судження із цією логікою?

У зв'язку із цим професор Р. Циппеліус застерігає від абсолютизації в правопізнанні формальної логіки. Він виважено ставить до аналітичної й дедуктивної концепції права. На його думку, ототожнення юридичних суджень із формальною логікою надає першому точності, чого йому часто не вистачає. Однак формальна логіка покладає на право печатку догматизму й строгості, несумісною зі складним характером реальної дійсності й гнучкістю життя. Динаміка фактів не співпадає з ритмом і напрямом деструктивних висновків у душі формальної логіки. Більше того, за будь-якої техніки суджень, що використовуються в праві, праву завжди небайдужа реакція людей на несправедливість висновків, до яких приводять деякі судження. Ніщо не заважає уявити юридичні судження у формі силогізму, але така форма жодним чином не гарантує цінності висновку.

Відтак природа юридичних суджень змішана. У цій природі (структурі) поєднані аналіз і синтез, операції апостеріорі передбачають механізм управління апріорі. Тоді стають можливими смислові орієнтири поведінки.

Отже, основне, що постає із цих міркувань, – це можливість мотивувати дії через безпосередні нормативні сенси. У цьому ствердженні полягає сутність онтологічних і феноменологічних передумов права.

Дослідивши історію філософських вчень про право, Р. Циппеліус відзначає, що «поняттєва юриспруденція» вірила в можливість виведення всіх юридичних рішень із правових положень за допомогою логічних засобів та без допомоги власних оцінок. Однак програма суто догматичної юриспруденції та правочинства, яка визнає

лише заданий сенс законів, виявилася нездійсненною. Знову й знову в повсякденному тлумаченні та заповненні прогалін поставали питання, які не можна було розв'язати строго догматично й логічно, застосуванням лише мовних та логічних пізнавальних засобів.

Юриспруденція інтересів та вільне правове вчення показали, що позитивне право є мовно нечітким і містить прогалини, воно не утворює замкнутої системи й не може завершитися суто логічними засобами в такій системі [1, с. 249–278].

Німецький правник відзначає: «Юридичні міркування, чи юридична аргументація, хоча й мають раціональну структуру, однак не забезпечують бездоганної точності <...> Необхідне не догматичне правозастосування з метою пошуку справедливості в кожному конкретному випадку в кожній суперечці» [2, с. 163]; «Право – це правила поведінки. Функцією норм права є справедливе вирішення правових проблем. Тому вимога справедливості й визначає характер методології й теорії права. Ця функція права (яку ще називають «функцією пошуку справедливості») визначає напрям тлумачення, доповнення й виправлення законів» [2, с. 10–11].

Відтак тлумачення, доповнення й виправлення законів не тільки необхідні, але й неминучі з точки зору визначення німецьким правником функції права. Неможливо пізнати право, не усвідомивши його функції. Функція – органічна складова праворозуміння, правоутворення й правореалізації.

З огляду на сказане очевидно, що Р. Циппеліус досліджує не тільки епістемологічні та онтолого-феноменологічні, а й антропологічні передумови права, передусім зумовленість способу життя й поведінки людей культурою.

Найважливішим фактором реальності, який є засадовим стосовно права та державного ладу, є сама людина, її фізичні та психічні складники. У зв'язку із цим ще І. Кант ставив перед антропологією два таких завдання: «Фізіологічне пізнання людини спрямоване на дослідження того, що з людиною робить природа, прагматичне – на те, що вона сама як істота, що володіє свободою дій, робить сама із себе або може й повинна робити» [1, с. 56].

У людському суспільстві, особливо у високоорганізованому суспільстві, сумісне життя індивідів не може координуватися лише самим інстинктом, тобто природженою схемою поведінки – застиглою, усталеною й одноманітно спрямованою. Природні схильності людини потребують удосконалення й багатобічного коригування шля-

хом нормативної організації поведінки, що є наслідком і найважливішим елементом людської культури. Лише завдяки виникненню в процесі культурного розвитку інституції – нормативних порядків поведінки для певних царин життя – успадковані схильності поведінки доповнюються тими зразками поведінки, завдяки яким можуть функціонувати складні суспільства. Можливість безпеки поведінки й урегулювання взаємин не можна досягнути за допомогою лише інстинкту. Лише завдяки зазначеним інституціям люди живуть у стабільних структурах.

Вкрай важливо, щоб у суспільстві створюються світоглядні та нормативні уявлення, необхідні індивідам для орієнтації у світі та вибору поведінки. Люди потребують не тільки ґрунтованої нормативної організації поведінки, але й широкої смислової орієнтації. Особистість прагне відшукати певний «сенс», тобто знайти всеохоплюючу концепцію, яка дозволяє їй зрозуміти світ. Такі способи орієнтування у світі проявляються у формі релігійних або інших світоглядних поняттєвих схем. Усі загальні світогляди слугують не тільки для осягнення світу. Вони стають водночас орієнтирами, які керують нашими діями. Таким чином, оскільки у своїй поведінці людина уже не може керуватися тільки «генетичними програмами», вона змушена отримувати орієнтири завдяки смисловим структурам, особливо в складному світі й цивілізації, створеному самою людиною [1, с. 67–70].

Узагальнюючи, німецький правник визначає суспільство як структуру вчинків, зорієнтованих сенсом [1, с. 192–194].

Професор Р. Циппеліус звертає увагу й на вплив права на суспільство. Він зазначає, що суспільноформуюча й стабілізуюча функція права полягає головним чином у тому, що воно привчає й примушує до соціально-договірної поведінки. У цьому зв'язку значна увага приділяється розгляду питань справедливості й свободи, наголошується на природі цих питань як легітимісних.

Суттєво при цьому, що німецький правник наголошує на «недостатності позитивістських засад». Він зазначає: «Позитивізм <...> не дає задовільної відповіді на питання права» [1, с. 76]. Всяка спроба звести право (в дусі соціальних наук) до фактичної регулярності поведінки ігнорує своєрідність права як структури норм поведінки. Як тільки ми критикуємо право як несправедливе, ми ставимо питання про «кращу» альтернативу й вводимо як критерій справедливості етичні критерії. Такий підхід до регулювання зумовлений

«нормативним складом» юриспруденції, яка є не лише гілкою соціології, але й фактично етичною дисципліною. Право, яке стосується вибору всезагальної обов'язкової поведінки, має справу з проблемами легітимізації, які взагалі регулюють вибір людської поведінки.

Якщо хтось бажає в дусі легізму зводити все право до приписів державного законодавця, то залишається відкритою низка питань, насамперед питання, на якій підставі треба дотримуватися примусових приписів центральної влади. Виправданим державним правом є таке, яке створює не лише надійний, але й справедливий порядок. Той, хто вважає, що критичний підхід до державних законів взагалі не має сенсу, чи непотрібний, для його правосвідомості питання справедливості й не стоїть.

Методологія давно визнала, що відповіді на конкретні правові проблеми взагалі не можна строго вивести з державних законів, що здійснення правосуддя повинне включати оцінки, зокрема розуміння справедливості. Конституційного вираження цим думкам Федеральний Конституційний Суд надав у ст. 20 абз. 3 Бонської Конституції, яка передбачає зв'язок закону й права всупереч позитивним статутам державної влади. Право має свої джерела в узгодженому з конституцією правовому порядку як єдиному цілому та в інших обґрунтованих загальних уявленнях суспільства про справедливість.

Як тільки ми починаємо критикувати право в зазначений вище спосіб або тлумачити й доповнювати його, виходячи з міркувань справедливості, ми полишаємо суто позитивістський підхід до права й займаємо певну позицію. І тут уже йдеться не про істинність речей, не про суто логічні питання, а про критерій та питання «практики», а саме про питання «правильного» вибору поведінки.

Вибір повинен бути зроблений на якихось певних підставах, виходячи з яких обрана альтернатива є «кращою», ніж інші. Подібні легітимісні проблеми стоять і перед державою та правом. І тут будь-яке рішення та його результат повинні бути обґрунтовані [1, с. 79–80].

Висвітлюючи легітимісний проблему, німецький правник критикує легітимізацію через процедури. Він зазначає, що таку легітимізацію найбільш чітко й однобічно подав Н. Луман. Правові орієнтири поведінки визнавали не тому, що змістовно вони були розумними, а тому, що вони були породженням певної системи, яка функціонує організованим чином. Так виникає легітимізація законності.

Проте на чому ж повинне ґрунтуватися справедливе прийняття позитивних норм та рішень, якщо змістовно воно не співвідноситься з поняттями правомірності та справедливості? Н. Луман вбачає підставу легітимності в загальному визнанні рішень, затверджених певними правовими процедурами.

У зв'язку із цим виникають сумніви, які завжди висувуються проти позитивізму, що просто ототожнює законність та легітимність. За такого підходу навіть найжорстокіша тиранія буде законною, якщо в її функціонуванні спостерігається послідовність і якщо вона ефективно виконує координаційну функцію.

Порядок поведінки не є вже тому легітимним, що він є функціональним; сама функціональна здатність не є достатньою умовою легітимності. Проблема легітимності веде до змістовних питань. Процедури від самого початку слугують завданню досягнення справедливого за своїм змістом рішення. Вони становлять процесуальні умови, за дотримання яких слід чекати на змістовно справедливі рішення [1, с. 80–82].

Отже, самі по собі процедури ще не є достатньою умовою для справедливих рішень. Проблема легітимних рішень буде не повністю з'ясована, якщо ми дивитимемося на неї лише крізь призму процесу. Правові процеси, як законодавчі, так і судові, регулярно зводяться до змістовних питань правового регулювання конфліктів [1, с. 238–239].

Професор Р. Циппеліус аналізує успадковані підходи до розв'язання легітимісної проблеми справедливості [1, с. 92–164]. Особливу увагу він приділяє класичному вченню про зрівняльну та розподільну справедливість Арістотеля й Фоми Аквінського. Заслугою цього вчення було виявлення зв'язку справедливості з примусом договору. Це було одним із видатніших відкриттів у людській історії.

Сьогодні договір як добра й обопільна воля є фундаментальним поняттям західної теорії легітимності. Він легітимізує (обґрунтовує) державу й право. Договір є основною категорією приватного права. Однак договір має стати й основною формою публічного права, насамперед конституційного й адміністративного [1, с. 204–249].

Зі сказаного постає, що в контексті справедливості необхідно розглядати й проблему свободи. Професор Р. Циппеліус звертається до вчень І. Канта і Г. Гегеля,

які рішуче пов'язували поняття права з поняттям свободи. Свобода визначалася як можливість вибору між різними варіантами поведінки, виходячи з власної духовної ініціативи [1, с. 177–191].

Надважливим у вченні професора Р. Циппеліуса є герменевтичний підхід до права (від грецького *hermeneutikos* – тлумачення, роз'яснення). Варто відзначити, що німецький правник орієнтується на засадничі положення герменевтичної філософії Г. Гадамара і П. Ріккьора. У контексті цієї філософії він опрацьовує такі складові пошуку права, як герменевтичне коло, передумова розуміння, традиція права, ейдетична редукція, оцінки, цінності.

Вже відзначалося, що німецький правник визначає право як правила поведінки. Функцією норм є справедливе вирішення правових проблем. Необхідність і неминучість тлумачення постає з цієї функції. Функція права, тобто вимога знайти справедливе рішення, визначає напрям тлумачення, а також доповнює й виправляє закони [2, с. 10–11].

Вкрай важливо наголосити, що тлумачення чи інтерпретація, за професором Р. Циппеліусом, здійснюється шляхом обґрунтування, аргументації й що фундаментальне або засадниче тлумачення здійснюється шляхом застосування принципів. Тому стає зрозумілим твердження, що тлумачення є проблемою легітимності [2, с. 74–76].

Отже, тлумачення вимагає наведення аргументів. Інтерпретатор обґрунтовує те чи інше тлумачення. Згідно з позицією Р. Циппеліуса мають місце три види аргументів, які допомагають встановити правильний зміст слів, а саме: аргументи, що впливають із мети закону, аргументи з конспекту, аргументи справедливості [2, с. 75–95]. Він наголошує, що тлумачення законів виглядатиме принципово хибними, коли його розуміти лише як «відтворення вже створеного». Якби сказане підтверджувалося, відпала би потреба у вченнях про тлумачення. Але тлумачення закону означає не лише встановлення сенсу, який ховається за тими чи іншими словами, а навпаки: з багатьох різних сенсів розумінь, що їх допускає те чи інше висловлювання, необхідно встановлювати правильне й вирішальне значення.

Той, хто застосовує право, повинен насамперед зважати на уявлення законодавця про мету того чи іншого правила; це відповідає традиційному «телеологічному»

¹Дескрипція – опис

²Прескрипція – припис

³*contra legem* – від лат. проти законів

(цільовому) критерію тлумачення. Необхідно забезпечити узгодження мети й концепції справедливості. Право, а разом із тим і його тлумачення, мають забезпечувати справедливість того чи іншого припису.

Вказівки на мету закону можна виявити в самому законі: із тексту преамбули або з іншого контексту, із місця тієї чи іншої норми в тексті, що є аргументом систематичного критерію тлумачення.

Однією із цілей тлумачення є необхідність дотримання «єдності права». Це означає, що загальний сенс не можна вилучати з поля зору в той момент, коли встановлюється значення певного окремого елементу системи права чи елементу правової норми. Що до цього Р. Циппеліус у «Дигестах» зауважує: «Неправильно, коли окрема деталь здобуває перевагу перед суттю цілого права» [1].

Цим підтверджується істинність одного принципового положення, що відіграє значну роль не лише в юриспруденції. Йдеться про те, що існує повний взаємний вплив між окремим смисловим взаємозв'язком і більш загальними смисловими конструкціями, у яких цей взаємозв'язок є окремою частиною, елементом. Такий взаємний вплив стосується не тільки окремого слова в законі й загального контексту цього закону, а й співвідношення між різними законами в межах однієї правової системи й навіть між законом та основними, провідними ідеями культури, у якій діє той чи інший закон. «Дух закону», а відтак і дух часу, є, таким чином, передумовою й певним ґрунтом для тлумачення норм закону.

Професор Р. Циппеліус наголошує на важливості таких міркувань із філософської герменевтики: «У межах одного твору щось окреме можна зрозуміти лише з урахуванням загального змісту, тому тлумачення окремої фрази чи норми має передувати прочитанню всього тексту й загальному розумінню його сенсу» [2, с. 80].

Окремі твори співвідносяться із загальним повним та культурним змістом як частина із цілим, і їх слід розуміти в загальному контексті цього цілого. В усіх галузях знання черпають із цього уявного кола, у якому окреме виявляють і розуміють, виходячи із загального, частиною якого воно є.

З огляду на сказане очевидно, що аргументи з контексту мають ґрунтуватися на телеологічному (цільовому) тлумаченні, тобто узгодженості з етично-правовим чи етично-ціннісним контекстом. Важливі ціннісні орієнтири містить передусім конституція, особливо та її частина, де йдеться про основні права. До етично-правового контексту належать уявлення про справедливість,

правову державу, загальні принципи права. Останні мають, за І. Кант, особливу «регулюючу функцію», що полягає в тому, щоб «зорієнтувати міркування на певні цілі». У праві вони служать «основними поняттями» й мають особливу вагу для тлумачення. Отже, якщо певна норма вочевидь служить реалізації певного принципу (наприклад, легітимності), то слід дбати про якнайширшу реалізацію цієї мети. Якщо визнати ту чи іншу норму вираженням такого принципу, із цього контексту постає низка аргументів щодо того чи іншого критерію її тлумачення. Отже, цілям права служать різні норми та принципи, що відображаються й реалізуються в них [2, с. 83].

У цьому зв'язку варто відзначити, що в праві потрібно розрізняти правила (норми) і принципи. Правила мають регулювати той чи інший конкретний, описаний нормою випадок, ситуацію. Що ж до принципів, то вони спонукають переслідувати і якнайповніше втілювати в життя ті чи інші загальні цілі в кожній конкретній ситуації.

Надважливим у вченні професор Р. Циппеліуса є й розгляд дієвості й легітимності «суддівської добудови права, встановленого законом» [2, с. 116–124]. Правосуддя доповнює закон, «доміркує» його. Добудова *contra legem*³ відхиляється від змісту слів закону й виправляє його там, де закон веде до несправедливих чи безглузвих результатів [2, с. 116–117].

Завдання судочинства не вичерпується лише тлумаченням і заповненням прогалин у кожному конкретному випадку. Правила, за якими заповнено прогалини й розтлумачено норми, претендують на те, щоб бути належно застосованими в кожному наступному випадку, бути чинними для типових ситуацій. Такі підходи ведуть до створення не лише чинного в конкретному випадку (і сформульованого як конкретний судовий вирок чи рішення), а й до загального суддівського права. Обставиною, що легітимізує добудову права, є спрямованість останнього на забезпечення справедливості.

Федеральний конституційний суд Німеччини відобразив конституційне втілення цього положення в ст. 20 абз. 3 Конституції Німеччини. Конституція Німеччини вимагає підпорядкування не лише законіві, а й праву. У цьому розумінні «право» включає в себе цінності, здобуті із схвалених суспільною правосвідомістю норм, звичаєві правила; ці цінності становлять «основоположні уявлення суспільства про справедливість». Така формула дає дозвіл на існування дещо ширшого кола правил, ніж ті, що встановлені («позитивовані») державною владою. Правосуддя, таким чином,

має в цій формулі легітимну базу для добу-
дови права, встановленого законом, згідно
з панівними в суспільстві уявленнями про
справедливість [2, с. 123].

Таким чином, інтерпретація (тлумачення)
права – це процес аргументованого вибору
й прийняття рішення. У процесі тлумачення
важлива роль належить його методам чи
способам. Загалом розрізняють два методи:
1) метод екзегез; його застосовують у пози-
тивній юриспруденції як метод буквального,
дослівного тлумачення; 2) телеологічний (ці-
льовий) метод як тлумачення в контексті
мети чи тлумачення, орієнтоване на прин-
ципи. Цей метод застосовують у трансцен-
дентальних вченнях про права (епістемологія
права, антропологія права, онтологія права,
феноменологія права, герменевтика права).

Його сутністю є застосування загальних
принципів права як норм закону. У цьому
полягає сенс європейської преторіанської
системи права як в минулому, так і нині.

Таким чином, основна ідея вчення
професора Р. Циппеліуса полягає в мож-
ливості мотивувати дії через нормативні
сенси. Цій ідеї підпорядковано висвітлен-
ня всіх ключових питань, а саме: норма-
тивний і дескриптивний підходи до права,
аналітичні й синтетичні правові судження,
незавершеність «поняттєвої» юриспруден-
ції, легітимація держави й права, суддівсь-
ка добудова права.

Смислові орієнтири поведінки зводяться
до вибору тієї чи іншої норми-цінності, що
є однією з найважливіших складових ча-
стин процесу прийняття правових рішень.

У разі протиріччя між принципом (за-
гальним) і законом (спеціальним) треба
виходити з пріоритету принципу перед за-
коном.

До перспектив подальшого дослідження
можна віднести такі напрями: ідеї – ідеї,
ідеал – реалізм у праві, нормативна сила
факту, дискреційні повноваження суддів,
суддівське право.

Ключові слова: нормативний і дес-
криптивний підходи до права, аналітичні й
синтетичні правові судження, «поняттєва»
юриспруденція, сенсові орієнтири поведін-
ки, суддівська добудова права, встановле-
ного законом.

*Проаналізовано сутність норматив-
ного й дескриптивного підходів до права.
Розкрито відмінність між аналітичними
й синтетичними правовими судженнями.
Доведено незавершеність «поняттєвої»
юриспруденції; обґрунтовується
можливість мотивувати дії через нор-
мативні сенси. Висвітлюється статус
юриспруденції як етичної дисципліни й
зв'язок права з проблемами легітимації.
З'ясовано сутність «суддівської добу-
дови» права. У підсумку розгляд зазна-
чених питань обумовив інший предмет
правознавства й інші його цілі.*

*Проанализирована сущность норма-
тивного и дескриптивного подходов к
праву. Раскрыто отличие между анали-
тическими и синтетическими правовыми
суждениями. Доказана незавершенность
«понятийной» юриспруденции, обосно-
вана возможность мотивировать действия
через нормативные смыслы. Освещен
статус юриспруденции как этической
дисциплины и связь права с проблемами
легитимации. Уяснена сущность «судей-
ской надстройки» права. В итоге рассмо-
трение указанных вопросов обуславлива-
ет иной предмет правоведения и иные его
цели.*

*The author analyzed the essence of the
normative and descriptive approaches to
the law. Reveals the difference between
analytic and synthetic legal judgments.
The author substantiated incompleteness
of “conceptual” jurisprudence; and
justified an opportunity for motivation of
actions through the regulatory meanings.
The author highlighted the status of
jurisprudence as the ethical discipline
and relation between law and the problem
of legitimation. The author clarified the
nature of “judicial superstructure” of law.
In the result, consideration of these issues
leads to another subject of legal science
and its other goals.*

Література

1. Циппеліус Р. Філософія права / Р. Циппеліус. – пер. з нім. – К. : Тандем, 2000. – 300 с.
2. Циппеліус Р. Юридична методологія / Р. Циппеліус. – К. : Реферат, 2004. – 176 с.

